

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ СОЦІОЛОГІЇ

УДК 316.47:37.063 (477)

В. В. КУЗЬМІН

ОСОБЛИВОСТІ КАР'ЄРНИХ СТРАТЕГІЙ У РАМКАХ СТРУКТУРНОГО ФУНКЦІОНАЛІЗМУ

У статті досліджено проблематику кар'єрних стратегій у рамках структурного функціоналізму. Деталізовано функціональні особливості кар'єрних стратегій. Значну увагу приділено особливостям кар'єрних стратегій у різних типах суспільства. Проаналізовано різноманітні комбінації кар'єрних стратегій у межах різних суспільних структур.

Ключові слова: кар'єра, кар'єрні стратегії, структурний функціоналізм, структура суспільства.

Кар'єрні стратегії є важливим елементом розвитку як конкретної особи, так і окремих соціальних груп. Кар'єрні стратегії відображають основні соціальні, соціально-економічні та соціально-політичні прагнення широких верств населення. Кар'єрна траєкторія, як і кар'єрна стратегія, є маркером соціальних і соціально-економічних процесів, які відбуваються в суспільстві. Кар'єра має свою специфічну структуру та функціональний набір. Так само, як і кар'єрні стратегії, є частиною суспільного функціоналу та водночас частиною формування окремих елементів соціальної структури.

У загальному вигляді теорія структурного функціоналізму була розроблена такими вченими, як Р. Мертон, Т. Парсонс, Н. Девіс та ін. Формування та реалізацію кар'єрних стратегій особи розглянуто в працях Ж. Малахової, С. Оксамитної та ін. Комплексно зазначену тему в межах ціннісного та соціально-трансформаційного підходів дослідив Л. Лукашевич. У подальшому вивчення соціальної проблематики кар'єрних стратегій у межах структурного функціоналізму має базуватися на зіставленні суспільних структур та їх функцій.

Мета статті – дослідити особливості кар'єрних стратегій у рамках структурного функціоналізму.

Структурний функціоналізм є однією з провідних макросоціологічних теорій, яка стала епохальною для всієї західної соціології у ХХ ст. Представники структурного функціоналізму прагнули до створення інтегральних механізмів як дослідження суспільства й суспільних феноменів, так і створення соціальних технологій, які б могли допомогти соціальним менеджерам та соціоінженерам використовувати ефективні інструменти впливу на соціальну реальність. Досягши піку свого розвитку, теорія структурного функціоналізму не змогла пережити кризових явищ свого розви-

тку й стала однією з багатьох соціологічних парадигм. Перевагою цієї парадигми є те, що вона надає можливості комплексно досліджувати різні соціальні явища та соціальні процеси в межах чітких суспільних координат: структур і функцій. Саме тому ми й вирішили скористатися нею для комплексної оцінки кар'єри та кар'єрних стратегій.

Теорія структурного функціоналізму бере свої витоки з праць класиків соціологічної думки: О. Конта, Г. Спенсера та Е. Дюркгейма. Усі зазначені вчені зробили свій внесок у розвиток структурного функціоналізму, навіть не здогадуючись про це, оскільки в класичному розумінні не мали прямого стосунку до цієї концепції. Однак дослідники їх творчості зазначають про прагнення до структурування соціальних процесів та різних інших елементів суспільства [1]. Наукові здобутки цих учених у структуруванні поєдналися в описі функціонального набору суспільства та інших його елементів, які досліджують спеціалісти в галузі соціології.

Безпосередньо теорія структурного функціоналізму пов'язана з працями американських соціологів Т. Парсонса та Р. Мертона [12, с. 757–759]. Ця соціологічна теорія стала одним з елементів виходу американського суспільства з великої економічної депресії, а праці Т. Парсонса та Р. Мертона цитувало багато американських політиків та економістів у часи бурхливого економічного розвитку США в кінці першої половини ХХ ст.

Р. Мертон у праці «Соціальна теорія та соціальна структура» зазначав: «Якщо виходити з функціонального погляду, згідно з яким нам потрібно зазвичай (але не завжди) очікувати появи стійких соціальних моделей і соціальних структур, що виконують позитивні функції, які на сьогодні неадекватно виконують інші наявні моделі та структури, то виникає думка, що, можливо, ця типова організаційна структура за цих умов відповідає основним латентним функціям» [5, с. 171]. Виходячи із цієї думки, можна визначити основні елементи структурного функціоналізму: структури, функції та моделі суспільних процесів. Тому будь-яке соціальне явище чи соціальний феномен, яке досліджують у межах соціологічної науки, повинні віднайти своє місце в системі зазначених координат.

Т. Парсонс у своїх публікаціях не раз торкався тематики порівняння понять «система» та «структура». У своїй праці «Система сучасних суспільств» поняття соціальних систем він визначив як «системи, утворені станами й процесами соціальної взаємодії між діючими суб'єктами» [7, с. 18]. Відповідно до цього визначення структуру суспільства можна розглядати в рамках структурного функціоналізму як соціальну систему.

«Кар'єра» є одним з важливих понять соціології праці й економічної соціології, що описує професійний шлях конкретної людини та може бути інструментом оцінювання успішності людини в суспільстві й суспільних відносинах. Український соціолог М. Лукашевич зазначає, що кар'єра є складним соціальним феноменом, оскільки поєднує соціальний процес і одночасно є результатом певної діяльності [3, с. 73]. Феноменальність поняття «кар'єра» полягає в тому, що воно функціонує в кількох соціальних

площинах, але своє соціальне значення формує саме в межах соціальної реальності. Це стає можливим, оскільки кар'єрна стратегія особи вже на етапі планування є елементом презентації людини в суспільстві та важливим елементом її оцінки з боку інших членів суспільства. А на етапі реалізації кар'єри або після завершення трудової діяльності людини чи навіть після її смерті цей соціальний феномен стає «лакмусовим папірцем» успішності людини протягом усіх етапів її життя.

Виходячи з важливості кар'єрних звершень у житті кожної особи, ми можемо стверджувати, що «кар'єра» є важливим елементом життєвої стратегії людини. Так, Т. Резнік та Ю. Резнік визначають життєві стратегії людини як «символічно опосередковані та вихідні за своїм впливом за межі свідомості ідеальні утворення, що реалізуються в поведінці людини, її орієнтирах і пріоритетах» [9, с. 100–102]. Кар'єрні та життєві стратегії індивіда мають можливість для реалізації за умов сприятливої соціальної динаміки та соціальної статичності, тобто вдалої взаємодії між соціальними структурами й збігу їх функціонального потенціалу.

Базовою суспільною структурою для більшості людей є соціальна структура суспільства, в якому вони функціонують. Усі члени суспільства розуміють важливість побудови та функціонування наднаціональних суспільних структур, але на сьогодні світовому співтовариству не вдається створити вдалу модель наднаціональної суспільної структури, яка б могла витіснити національне суспільство як базову макроструктуру свого соціального буття.

Кар'єрна стратегія особи формується не в останню чергу залежно від типу суспільства. Е. Тоффлер сформулював трирівневу типологію суспільств. У межах зазначеної типології суспільства бувають трьох види: традиційне, індустріальне та постіндустріальне [11]. У кожному із цих типів суспільства формуються свої соціальні стереотипи з приводу соціальної та професійної реалізації особи. Зокрема, у традиційному суспільстві більшість успішних і соціально реалізованих індивідів пов'язує кар'єру із сільським господарством, в індустріальному – з промисловим виробництвом, а в постіндустріальному – зі сферою послуг та ІТ-сектором.

Двадцять перше століття стало часом співіснування всіх зазначених видів суспільств у межах окремих країн та навіть регіонів. У такому разі ми маємо справу з конкуренцією різноманітних моделей кар'єрних стратегій серед активних учасників суспільств. Ця конкуренція здійснюється за допомогою «апологетів» різних моделей кар'єрних стратегій і типів суспільств. Цих апологетів можна ідентифікувати та типологізувати за кількома ознаками. По-перше, за віком, по-друге; за легендою успішної кар'єрної стратегії, незалежно від її віку.

Соціально-демографічні категорії є стрижнем формування більшості соціальних структур. Оскільки люди за статтю й віком мають спільні інтереси та цінності, це стає відправною точкою їх соціальної взаємодії. Подібні процеси відбуваються й під час формування adeptів успішних моделей

кар'єрних стратегій у межах окремого типу суспільства. Зокрема, люди, які народилися й соціалізувалися в сільській місцевості за радянських часів, продовжують себе самоідентифікувати в межах традиційного суспільства [6, с. 67–69]. Подібна ситуація з людьми, які народилися у великих індустріальних містах у 40–60 рр. ХХ ст. Їхнє професійне становлення відбулося в реаліях індустріального суспільства. І сьогодні за часів формування постіндустріальної економіки вони продовжують планувати кар'єрні стратегії в рамках кар'єрних моделей індустріального суспільства. Сучасна молодь себе вже ідентифікує з кар'єрними моделями постіндустріального суспільства, на основі яких формує свої кар'єрні стратегії.

Іншим варіантом апологетства у сфері моделей кар'єрного успіху залежно від типу суспільства є успішні кар'єристи в межах типової суспільної системи. Прикладами такої кар'єрної реалізації є молоді фермери в традиційному суспільстві, молоді сталевари в індустріальному суспільстві та програмісти передпенсійного віку. Особливістю цих прикладів реалізації кар'єрних стратегій у межах сучасного українського суспільства є те, що люди змогли реалізувати свої кар'єрні стратегії усупереч соціальному мейнстриму та поколінським трендам. Під час своєї професійної діяльності вони популяризують свої кар'єрні звершення серед своїх однолітків, з одного боку, створюючи нові тренди розвитку кар'єрних стратегій на протиположні тенденціям на ринку праці, а з іншого – продукують кар'єрні міфи. Традиційне та індустріальне суспільства не мають достатнього потенціалу для задоволення потреб та успішної реалізації кар'єрних стратегій для більшості українців. Адже у світі відбувається становлення саме постіндустріального суспільства, а реалізація кар'єрних стратегій у межах традиційного та індустріального суспільств має локальний характер і навіть розвиток традиційних для людства професій може відбуватися лише із залученням інноваційних технологій. Саме тому фермери й сталевари майбутнього – це, насамперед, інженери-програмісти та аналітики, що за допомогою комп'ютерних технологій реалізують інноваційні методики зі свого фаху, або управлінці, які за допомогою нейронних систем та інших форм штучного інтелекту приймають стратегічні управлінські рішення в межах діяльності своєї ланки роботи великої корпорації або малого підприємства загалом.

Важливим елементом реалізації кар'єрних стратегій у межах структурного функціоналізму є фрагментація суспільної структури на підструктури. У класовій теорії роль підструктури або секторальних структур виконують саме класи. Взаємодія між класами та в окремих класах створює соціальну динаміку суспільства. Зокрема, Е. Райт зазначає, що «класові відносини неминуче соціальні, і, отже, їх вивчення вимагає систематичного аналізу форм соціальної організації економічних відносин. Вирішення цього завдання здійснюється на основі марксистського поняття “спосіб виробництва”» [8]. У межах класів відбувається власна диференціація уявлення про успішні кар'єрні стратегії. Так, у марксистській класовій страте-

гії виділяють два класи (буржуазія та пролетеріат). У панівному класі успішність кар'єрної стратегії визначалася примноженням капіталу, а серед пролетаріату – удосконаленням професійних навичок у межах робочих професій та участю в профспілковому та інших рухах у боротьбі за права свого класу в межах класової боротьби.

Модифікація класової теорії в трикласову модель суспільства змінила й уявлення про структуру професійної діяльності та соціально-економічної активності, а також структурні особливості кар'єрних прагнень у суспільстві. Головний вектор прагнень у своєму професійному розвитку змістився в бік середнього класу [10]. Для представників цього класу стало важливим здійснювати кар'єрні стратегії без статусу найманого працівника чи з високим рівнем автономізації індивідуальної кар'єрної стратегії. Як наслідок, значно зросла кількість малих та середніх підприємців у всіх країнах з ринковою економікою, а 90-ті рр. ХХ ст. поширили цю тенденцію на теренах пострадянських країн і України зокрема.

Головні зміни у сфері структури кар'єрних стратегій представників середнього класу та осіб, які прагнули увійти до когорти представників середнього класу, мали соціально-психологічний характер, і в їх основі лежала трансформація пріоритету цінностей. Колективні цінності почали модифікуватися в індивідуальні, що сформувало прошарок людей, рівень індивідуалізму яких почав формувати мету індивідуальної професійної реалізації в межах індивідуальної підприємницької діяльності. Представником середнього класу може бути й представник міжнародної компанії, але особливістю його кар'єрної стратегії буде постійний пошук більш привабливої з погляду кар'єрних звершень посади. Однією з важливих форм представників середнього класу стало прагнення пасивного доходу. Саме для цього були вдосконалені структури фінансових та біржових технологій, які зробили процес залучення приватних інвестицій і керування ними простим та водночас високотехнологічним процесом.

Поняття «індивідуалізм» має багато трактувань. У нашій статті ми спираємося на визначення В. Журавльова: «індивідуалізм – особлива форма світогляду, яка базується на пріоритеті особистих цілей та інтересів, свободі індивіда від суспільства» [2, с. 164]. Під свободою від суспільства в межах зазначеної трансформації ми розуміємо нестабільну присутність у кількох структурах суспільства одночасно і перманентне бажання до змін соціальної реальності. Особливо це помітно в постіндустріальній економіці, коли створюються кар'єрні стратегії на базі таких професій, як туристичний агент, менеджер з туризму, «фрілансер», «блогер», аніматор, медіатор тощо. Представники цих спеціальностей не мають чіткого структурованого робочого дня та функцій. Вони працюють у вільному режимі, здебільшого у вечірній та нічний час, коли люди звикли до відпочинку та розваг. Сектор відпочинку та розваг стимулював появу так званих «вільних працівників». Розмивання рамок професійної реалізації в часі й просторі сприяло тому, що в багатьох представників молоді з'явилися можливості

подвійної, а подекуди й потрібної професійної реалізації. Особа може вдень працювати офісним працівником, а вночі займатися творчістю в нічному клубі чи аматорському театрі.

У межах структурного функціоналізму важливу роль відіграє функціонал або функціональний набір, оскільки суспільні структури не мають жодного значення без реалізації їх функціонального набору. Зокрема, Ж. Малахова зауважує, що однією з головних функцій кар'єри особи є успішне засвоєння професійних ролей, продрукованих суспільними практиками [4, с. 64]. Згідно із цією концепцією, кар'єрна стратегія – це результат засвоєння моделі професійної й суспільної поведінки в суспільстві. У такому разі відбувається біполярний процес конкуренції між різними особами за визнання своїх навичок у межах свого фаху та між представниками різних кар'єрних стратегій щодо адекватності й правильності свого професійного вибору.

Одним з важливих елементів кар'єрного функціоналу є інформаційна складова. Основні тенденції популяризації тих чи інших кар'єрних стратегій є важливою інформацією щодо розвитку суспільства. Поява нових напрямів кар'єрних уподобань серед членів суспільства на основі нових спеціальностей та деградації інших є ще одним з основних «маркерів» розвитку економічних та соціально-економічних процесів як країни, так і глобального співтовариства. Наприклад, відмова молодого покоління українців масово освоювати технічні професії як у межах вищої, так і професійно-технічної освіти, і бажання працювати на «фрілансових» та «аутсорсингових» посадах в ІТ-секторі, сфері дозвілля й туризму є фактором переходу України від індустріального до постіндустріального суспільства. Тим більше, що кар'єрні стратегії починають формувати з дитинства. Сьогодні в більшості країн світу й Україні зокрема створюють гуртки програмування та робототехніки майже при кожній фізико-математичній школі та на базі різноманітних громадських організацій. Діти відточують свою майстерність під час різноманітних виставок та фестивалів. Більшість із цих дітей не стануть фаховими програмістами та фахівцями з робототехніки. Однак вони накопичують критичну масу інноваційних і високотехнологічних навичок, які будуть використані найталановитішими підлітками під час переходу країни на рейки нового технологічного укладу як економіки, так і соціальної сфери.

Планування та алгоритми здійснення кар'єрної стратегії членів суспільства базується на аналізі свого кар'єрного потенціалу. Для підвищення свого кар'єрного потенціалу більшість громадян здобуває додаткову освіту, переглядає літературу та відеоматеріали професійного спрямування, тобто виконує освітню функцію кар'єри. Тому кар'єрні стратегії особи як на етапі реалізації, так і на етапі планування сприяють підвищенню рівня освіти громадян країни загалом. Тобто індивідуальні прагнення конкретних особистостей призводять до колективного блага.

Висновки. Нами досліджена проблематика кар'єрних стратегій у межах структурного функціоналізму, деталізовано функціональні особливості кар'єрних стратегій. Суттєву увагу приділено особливостям кар'єрних стратегій у різних типах суспільства. У статті проаналізовано різноманітні комбінації кар'єрних стратегій у різних суспільних структурах.

Структурний функціоналізм є однією з провідних соціологічних концепцій, яка описує особливості суспільного устрою та суспільних відносин, виходячи із структурних та функціональних особливостей. Кар'єрну стратегію визначено як соціальний феномен, який має своє відображення в межах структурно-функціональних особливостей сучасного українського суспільства. Кар'єрні стратегії членів суспільства безпосередньо залежать від особливостей соціальної структури суспільства, її форми та концепції розвитку. Кар'єрні стратегії є відображенням і структури відносин та функціонального набору локальних суспільних структур. Крім того, вони відображають функціональний набір поняття «кар'єра» та є частиною функціонального набору суспільства. Кар'єрні стратегії мають і свою особисту структуру, яка відображає потенційні кар'єрні сценарії, які можуть бути реалізованими на основі компетенції особистості та вольовій і мотиваційній складових сформовані під час усього життєвого сценарію актора.

Проаналізовано класичні структуралістичні концепти, запропоновані Р. Мертоном та Т. Парсонсом, які мають безпосередній стосунок до поняття кар'єрної стратегії та надають можливість для подальшого аналізу цього поняття в межах структуралістської теорії. Розкрито поняття кар'єрної стратегії крізь призму дефініції «життєва стратегія» Е. Тоффлера. Його науковий здобуток базується трирівневій типології суспільств. Це стало додатковим фактором розгляду дефініції «кар'єрна стратегія» в розрізі соціальних стереотипів громадян цих типів суспільств. Саме вони й впливають на напрями розвитку кар'єрних стратегій.

Проаналізовано концептуальні символічні аспекти кар'єрної стратегії Т. Резнік та Ю. Резнік. Кар'єрні та життєві стратегії індивіда мають можливість реалізації за умов сприятливої соціальної динаміки та соціальної статичності, тобто вдалої взаємодії між соціальними структурами й збігу їх функціонального потенціалу. Функціональність потенціалу кар'єрної стратегії залежить не в останню чергу від тенденцій розвитку суспільства. Описано приклади залежності кар'єрних стратегій від розвитку соціальних структур суспільства, оскільки залежно від конфігурації соціальної структури формуються ті чи інші популярні вектори розвитку кар'єрних стратегій як суспільний запит на успіх. Одним з важливих елементів кар'єрного функціоналу є інформаційна складова. Основні тенденції популяризації тих чи інших кар'єрних стратегій є важливою інформацією щодо розвитку суспільства.

Список використаної літератури

1. Докторов Б. З. Биографические интервью с коллегами-социологами / ред.-сост. А. Н. Алексеев ; ред. электр. издания Е. И. Григорьева. Москва : ЦСПиМ, 2014. 1687 с.

2. Журавльов В. М. Колективізм і індивідуалізм як фактори формування корпоративних структур. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2011. С. 164.
3. Лукашевич М. П. Соціологія кар'єри : навч. посібник. Харків : ХП «НУА», 1999. 114 с.
4. Малахова Ж. Д. Служебная карьера / Обл. коммун. высш. учеб. завед. «Ин-т предпринимательства “Стратегия”». Желтые Воды : Чернявский Д. А. [изд.], 2014. 216 с.
5. Мертон Р. К. Социальная теория и социальная структура. Москва : АСТ : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. 873 с.
6. Оксамитна С. М. Самовизначення громадян у соціальній структурі українського суспільства. *Грані : наук.-теорет. і громадсько-політ. альманах* / гол. ред. С. А. Квітка ; ДНУ ім. Олеса Гончара. Дніпропетровськ : Грані, 2015. Вип. 2 (82). С. 67–71.
7. Парсонс Т. Система современных обществ : пер. с англ. Москва : Аспект-пресс, 1998. 270 с.
8. Райт Э. О. Марксистские концепции классовой структуры. URL: http://scepis.net/library/id_608.html (дата обращения: 16.09.2018).
9. Резник Т. Е., Резник Ю. М. Жизненные стратегии личности. *Социологические исследования*. 1995. № 3. С. 100–105.
10. Тихонова Н. Е., Макреева С. В. Средний класс: теория и реальность. Москва : Альфа, 2009. 320 с.
11. Тоффлер Э. Третья волна = The Third Wave, 1980. Москва : АСТ, 2010. 784 с.
12. Davis K. The Myth of Functional Analysis as a Special Method in Sociology and Anthropology. *American Sociological Review*. № 24 (6). P. 757–772.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2018.

Кузьмин В. В. Особенности карьерных стратегий в рамках структурного функционализма

В статье исследована проблематика карьерных стратегий в рамках структурного функционализма. Детализированы функциональные особенности функций карьерных стратегий. Существенное внимание посвящено особенностям карьерных стратегий в различных типах общества. В статье проанализированы различные комбинации карьерных стратегий в рамках различных общественных структур.

Ключевые слова: карьера, карьерные стратегии, структурный функционализм, структура общества.

Kuzmin V. Features of Career Strategies Within the Framework of Structural Functionalism

The author investigates problems of career strategies within the framework of structural functionalism. The paper detailed functional features of career strategies. Considerable attention is paid to the peculiarities of career strategies in different types of society. The article analyzes various combinations of career strategies within different social structures.

Structural functionalism is one of the leading sociological concepts that describes the peculiarities of social structure and social relations, based on structural and functional peculiarities. Career strategy is defined by the social phenomenon, which reflects within the framework of structural and functional features of modern Ukrainian society. Career strategies of the members of society directly depend on the peculiarities of the social structure of society, are forms and concepts of development. Career strategies are reflection of the structure of relationships and the functional set of local social structures. In addition, they reflect the functional set of the concept of «career» and is part of the functional set of society. Career strategies have their own personal structure, which reflects potential career scenarios that can be realized based on the competence of the individual and the volitional and motivational components formed during the entire life scenario of the actor.

The paper analyzes the classical structuralize concepts proposed by R. Merton and T.Parsons, which are directly related to the concept of career strategy and provide an opportunity for further analysis of this concept within the framework of structuralize theory. Then in the work the concept of career strategy was analyzed through the prism of the definition of the life strategy of E.Tofler. The scientific achievements of E. Tofler are based on his three-level typology of societies. This became an additional factor in considering the definition of «career strategy» in the context of social stereotypes of citizens of these types of societies. It is they who influence the directions of development of career strategies.

In the work the conceptual symbolic aspects of the career strategy are analyzed. T. E. Reznik and Yu. M. Reznik. Career and life strategies of the individual have the opportunity to implement in the conditions of favorable social dynamics and social statics, that is, the successful interaction between social structures and the coincidence of their functional potential. The functionality of the potential of the career strategy depends not least on the tendencies of the development of society. That is why within the article examples of dependence of career strategies on the development of social structures of society are described. Since depending on the configuration of the social structure, certain popular vectors of the development of career strategies, are formed as a public request for success. One of the important elements of a career functionality is the information component. The main tendencies of popularizing certain career strategies are important information on the development of society.

Key words: *career, career strategies, structural functionalism, structure of society.*